

Gönderim Tarihi: 25.12.2015 Kabul Tarihi: 25.04.2016

FUTBOL TARAFTARLARINI ŞİDDETE YÖNELTEN FAKTÖRLERİN İNCELENMESİ¹

Ercan POLAT*
Uğur SÖNMEZOĞLU**

ANALYSIS OF FACTORS DIRECT TO VIOLENCE FOOTBALL SUPPORTERS

Öz

Bu araştırmanın amacı Abant İzzet Baysal Üniversitesi'nde (AİBÜ) Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor öğrenci topluluklarının bakış açısıyla taraftarları futbolda şiddete yönelten etkenlerin neler olduğunu ortaya koymaktır. Bu araştırma nitel bir araştırmadır. Verilerin toplanmasında görüşme yöntemi kullanılmıştır. Verilerin analizinde içerik analizi tekniğinden yararlanılmıştır. Elde edilen veriler bireysel faktörler ve çevresel faktörler olarak iki bölümde sınıflandırılmıştır. Bireysel faktörler; demografik ve psikolojik karakteristikler (kişilik, eğitim düzeyi, ekonomik durum, psikolojik durum, kültürel özellikler, stadyumların stres atma yeri olarak görülmesi) ve taraftarlık düzeyi (kulübe olan aşırı sevgi ve bağlılık, kulüple özdeşleşme, sorumluluk hissi, taraftar egosu) temalarından oluşmaktadır. Çevresel faktörler ise saha içi unsurlar (futbolcu söylem ve davranışları, antrenör söylem ve davranışları, hakem kararları, tribün liderlerinin söylem ve davranışları) ve saha dışı unsurlar (spor medyası, sosyal medya, spor yorumcularının söylem ve davranışları, spor kulübü yöneticilerinin söylem ve davranışları, Türkiye Futbol Federasyonu (TFF) kararları, siyasetler, aile ve yakın çevrenin söylem ve davranışları ve semt kültürü) temalarını kapsamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Futbol, Şiddet, Taraftar Toplulukları, Abant İzzet Baysal Üniversitesi

¹ Bu çalışma 22-26 Mayıs 2015 tarihleri arasında Uluslararası Bilim, Kültür ve Spor Kongresinde poster bildiri olarak sunulmuştur.

* Yrd.Doç.Dr., Niğde Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu, Spor Yöneticiliği Bölümü, e-posta: ercihanpolat@hotmail.com

** Arş.Gör.Dr., Pamukkale Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi, Spor Yöneticiliği Bölümü, e-posta: usonmezoglu@pau.edu.tr

Abstract

The aim of this study was to determine the factors which lead football fans to the violence from the point of view of AİBU student groups who are members of Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray and Trabzonspor. This research is a qualitative research. Interview method was used in data collection. Content analysis method was used to analyze the data. Obtained data were classified in two parts as individual and environmental (background) factors. Individual factors were categorized as demographic and physiologic characteristics (personality, education level, economic condition, physiologic condition and cultural features of individual and thinking of stadium as a place of letting off steam) and the degree of favorableness (excessive obedience and sympathy for the club, team identification, feeling of responsibility and ego of fans). Environmental factors were composed of in the field (footballer's discourse and behavior, trainers discourse and behavior, referees' decisions, security forces' discourse and behavior, fans of own team and rival team, tribune leaders' discourse and behavior) and outside of the field (sport media, social media, discourse and behaviors of sports commentators' and club managers, decisions of Turkish Football Federation, political agents, discourse and behaviors of family and inner circle and neighborhood culture) factors.

Keywords: Football, Violence, Fan Groups, Abant İzzet Baysal University

1. Giriş

Yaşamın rutinliğinden farklılığa uzanan bir eylem orak ifade edilen oyun kavramı (Huizinga, 1995: 20) değişen teknoloji, iletişim kanalları, kentleşme ve ekonomik refah seviyesi ile birlikte güçlü bir sportif eğlence aracı haline gelmiştir. Dolayısıyla dünya üzerindeki büyük toplumsal kitleler, olimpiyatlara dünya şampiyonalarına, ulusal ve uluslararası pek çok sportif organizasyona odaklanmıştır.

Özellikle futbol, toplum nazarında bir hobi, bir oyun olmaktan çok kitleleri peşinden sürükleyen ve insanlara psikolojik ve sosyal anlamda tatmin sağlayan önemli bir endüstriyel olgu olarak algılanmaya başlamıştır. Bu endüstrisinin en önemli destekleyici faktörü ise taraftarlıktır. Nitekim futbolun gelişim süreci içerisinde bu sporu seyreden bireyler bir tarafı tutan ve tuttıkları takımlarıyla da kendilerini özdeşleştiren kişiler haline gelmiştir. Bu özdeşleşme düzeyi o kadar güçlenmiştir ki takım tutmak bazı kesimler tarafından ölüm kalım mücadelesi olarak görülüp hayatının merkezine oturtulmuştur (Bilir ve Sangün, 2014: 57).

Bireyler, futbol vasıtasıyla aidiyet duygusu hissederek kimlik edinmelerinin yanında, oluşturdukları bağılıklarıyla kendilerinden geçerek deşarj da olabilmektedir. Dolayısıyla futbol şiddeti öfkeyi, sevinci ve neşeyi içinde barındırdığı için araştırılması ve üzerinde düşünülmesi gereken ilginç bir yapıya sahiptir (Talimciler, 2006: 92).

Günümüzde gerek spor alanında gerekse toplumun diğer kesimlerinde sık sık görülen şiddet, futbolun geçirdiği bütün değişikliklere az ya da çok, ama her zaman eşlik eden bir olgu olarak göze çarpmaktadır (Kayaoğlu, 2004: 80). Fiziksel güç kullanarak bireyin bedenine zarar verme ya da özgürlüğünü engelleme olarak görülen şiddet (Back, 2000: 221), genel olarak saldırgan davranışları, kaba kuvveti, beden gücünün kötü amaçlar için kullanılmasını, yakıcı yıkıcı yok edici fiilleri, taşlı sopalı bıçaklı saldırıları ve genel olarak bireye ve topluma zarar veren davranışları kapsar (Acet, 2005: 70; Yetim, 2010: 269).

Bireyin saldırgan davranışının arkasındaki sebeplerin ne olduğu konusunda ise bilim adamları tarafından biyolojik, psikolojik, çevresel ve sosyal etkenler olmak üzere çeşitli teoriler ortaya konmuştur (Aronson vd, 2012: 673; Gergen ve Gergen, 1986: 225). Önceleri araştırmacılar tarafından saldırgan davranışın doğuştan gelen bir takım özelliklerden kaynaklandığı vurgulanırken, süreç içinde yapılan çalışmalarla öğrenmenin de saldırganlıkta etkili olduğu desteklenmiştir. Başlıca saldırganlık kuramları özetlenecek olursa:

İçgüdü kuramı; bu kuramda saldırganlık içgüdü ve dürtü kavramlarıyla açıklanmaya çalışılmış ve doğuştan gelen ve insanın doğasında olan bir olgu olduğu ileri sürülmüştür (Aronson vd., 2012: 676).

Biyolojik kuram; Bu kurama göre, insan içgüdülerinin yanında, bazı biyolojik özellikler de saldırganca davranışın ortaya çıkmasına sebep olmaktadır (Tremblay vd., 2005: 18). Saldırganlık üzerinde nörolojik bir takım mekanizmaların ilişkisi olduğu, beyindeki serotonin hormonunun azlığının veya erkeklerde testosteron hormonunun fazlalığının saldırgan davranışa sebep olduğu ifade edilmiştir (Aronson vd., 2010: 684).

Engelleme saldırganlık kuramı; saldırganlığın dışsal faktörlerden kaynaklandığını savunan bu kurama göre saldırganlık, engellenmenin sonucu olarak ortaya çıkmakta ve organizmanın verdiği bir tepki olarak gelişmektedir. Böyle bir durumda saldırgan davranışların bazıları engelleme duygusunu ortaya çıkaran eylemlerin ortadan kalkmasına yardımcı olmaktadır. Bazıları ise durumu daha da kötüleştirebilmektedir (Berkowitz, 1993: 110; Brehm vd., 1999; Cüceloğlu, 2006: 313).

Sosyal öğrenme kuramı: Bu kurama göre saldırganlık doğuştan gelen veya içgüdülerden kaynaklı bir özellik olmayıp, edimsel koşullanma ve gözlem yoluyla öğrenilen bir yapıdır. Araştırmacılar öğrenmenin saldırganlık davranışının türü ve miktarı üzerinde önemli etkilerinin olduğunu vurgulamaktadır. Çocuklar üzerinde yapılan deneysel çalışmalarda çevresel koşulların gözlem yoluyla taklit edildiği görülmektedir (Bandura, 1976: 63; Cüceloğlu, 2006: 314).

Futbol taraftarı ve saldırganlık içerikli alan yazın incelendiğinde ulusal ve uluslararası çapta çeşitli araştırmaların yapıldığı görülmektedir. Bu çalışmalara örnek olarak; futbol seyircisi ve taraftarlarının şiddet eğilimlerini inceleyen araştırmalar (Bilir ve Sangün, 2014; Çağlayan ve Fişekçioğlu, 2004; Dunning vd., 1986; Kayaoğlu, 2004; Kuru ve Var, 2009; Türkmen vd., 2013; Ward, 2002) sosyo-ekonomik yapı ve şiddet eğilimi üzerine yapılan araştırmalar, (Dolan ve Connolly, 2014; Kılıçgil, 2003; Koyuncuoğlu vd., 2014; Tutkun vd., 2012; Türksoy vd., 2003) spor medyası ve şiddet içerikli araştırmalar (İlhan ve Çimen, 2011; Özsoy ve Yıldız, 2013) verilebilir.

Yukarıdaki bilgiler ışığında futbolu takip eden bireylerin şiddet eylemlerine yönelmesine sebep olan faktörlerin nitel bir çalışmayla derinlemesine ve detaylı bilgi elde edilerek sunulmasının futbolda şiddet olgusunun daha net olarak anlaşılmasına yardımcı olacağı düşünülmüştür. Bu sebeple Fenerbahçe, Beşiktaş, Trabzonspor ve Galatasaray kulüplerinin öğrenci taraftar topluluğu üyelerinin bakış açısıyla ülkemizde yaşanan futbolda şiddet olaylarına ilişkin olarak taraftar gruplarını futbolda şiddete yönelten faktörlerin neler olduğunu ortaya çıkarmak bu araştırma için amaç edinilmiştir.

2. Araştırma Yöntemi

Araştırmada nitel araştırma desenlerinden olgubilim (fenomenoloji) deseni kullanılmıştır. Olgubilim, farkında olduğumuz ancak derinlemesine bilgi sahibi olmadığımız bir olgu hakkında, bireylerin açıklamaları, duyguları, anıları, kanıları ve deneyimlerini inceleyen bir yöntemdir (Van Manen, 1990: 8; Yıldırım ve Şimşek, 2011: 72).

2.1. Örneklem

Araştırmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden olan ve araştırmacıya hız ve pratiklik kazandıran, pek çok durumda olgu ve olayların keşfedilmesinde ve açıklanmasında yarar sağlayan, zengin bilgiye sahip olduğu düşünülen durumların derinlemesine çalışılmasına olanak veren ve

araştırmacıya erişilmesi kolay olan bir durumu seçmesine imkân tanıyan “kolay ulaşılabilir durum örnekleme” yöntemi (Yıldırım ve Şimşek, 2011: 113) tercih edilmiştir. Araştırma aşamasında araştırmacıların AİBÜ’de görev yapmaları ve öğrenci topluluklarına ulaşılabilirliği nedeniyle bu örneklem yöntemi kullanılmıştır. Bu doğrultuda araştırmada örneklem olarak AİBÜ’de Galatasaray, Beşiktaş, Fenerbahçe ve Trabzonspor kulüplerinin taraftar topluluklarına üye olan öğrenciler seçilmiştir.

2.2. Veri Toplama Teknikleri

Araştırmada veri toplama aracı olarak görüşme (mülakat) tekniği kullanılmıştır. Açık uçlu ve yarı yapılandırılmış bir soru formu oluşturulmuştur.

2.3. Görüşme

Odak grup görüşme tekniğinden yararlanılarak yapılan görüşmede, yarı yapılandırılmış tarzdaki görüşme formu soruları tipik olarak katılımcılara sistematik olarak sorulmuştur. Bu görüşme formatı ile katılımcıların algıları ve deneyimleri hakkında derinlemesine bilgiler elde edilmesi sağlanmıştır (Fontana ve Frey, 1994: 364). Odak gruplarının oluşturulmasında araştırmaya konu olan spor kulüplerinin üniversitedeki topluluklarına üye olma ölçütü esas alınmıştır. Bu doğrultuda Beşiktaş, Fenerbahçe, Galatasaray ve Trabzonspor kulüplerinin üyelerinden dört farklı odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir. Birinci odak grubu A= 4 (tümü erkek), ikinci odak grubu B=5 (3’ü erkek, 2’si kız), üçüncü odak grubu C=3 (tümü erkek) ve dördüncü odak grubu D=5 (tümü erkek) olmak üzere toplam 17 kişi ile görüşmeler yapılmıştır. Bütün katılımcılar üniversite eğitimine devam eden kişilerdir. Odak gruplarını oluşturan bireylerin yaş ortalaması ise 20’dir.

Araştırmada yapılan tüm görüşmeler katılımcılara önceden ulaşılarak katılmak isteyenler ile randevu alınmak suretiyle, katılımcıların istediği gün, saat ve yerde yapılmıştır. Bu doğrultuda 2 odak grubu ile sınıf ortamı, 1 odak grup ile AİBÜ Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu’nun toplantı salonu ve 1 odak grubu ile de toplantılarını gerçekleştirdikleri mekânda görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler dijital ses kayıt cihazı ile katılımcılardan izin alınarak kayıt altına alınmıştır. Görüşmeler ortalama 45 dakika ile 110 dakika arasında sürmüş olup, toplam görüşme süresi 4 saat 40 dakikadır.

2.4. Verilerin Analizi

Verilerin analizinde, öncelikle betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Öncelikle araştırmacı tarafından bilgisayar ortamında düz yazı haline getirilen veriler katılımcıların aynı sorulara verdiği cevaplar sırasıyla alt alta getirilerek tablo oluşturulmuştur. Bu yöntem ile veriler özetlenerek düzenlenmiş ve içerik analizi için uygun hale getirilmiştir. Daha sonra içerik analizi yöntemine geçilmiştir. İçerik analizi; belgelerin, mülakat dökümlerinin ya da kayıtlarının karakterize edilmesi ve karşılaştırılması için kullanılan bir tekniktir (Altunışık ve diğ., 2001). Veri analizinin bu aşamasında betimsel analizde özetlenen ve yorumlanan veriler daha derin bir işleme tabi tutularak kodlama işlemi gerçekleştirilmiştir. Verilerin kodlanmasının ardından birbirine benzeyen veriler bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Böylece araştırma verilerinin analizi ile ilgili işlemlerde tümevarım yaklaşımıyla hareket edilmiştir. İki araştırmacı tarafından birbirinden bağımsız yapılan kodlamalar karşılaştırılarak kodlamalar arasında tutarlılık teyit edilmiş, birbirine benzeyen kodlar bir araya getirilerek temalar oluşturulmuştur. Görüşme notlarının hangi odak grup görüşmesine ait olduğunu belirlemek amacıyla harfler verilmiş ve her odak grubunda yer alan bireylere sayılar verilerek kodlamalar yapılmıştır (Örneğin birinci odak grubu ve birinci kişi: (A,1) gibi).

3. Bulgular

Araştırmaya katılan üniversite taraftar topluluklarına üye öğrencilerin futbolda şiddet olgusuna yönelten faktörleri bireysel faktörler ve çevresel faktörler olarak iki bölümde sınıflandırılmıştır.

Birinci bölümde taraftar topluluklarını, futbolda şiddete yönelten bireysel faktörler ele alınmıştır. Bu faktörler kişilik, eğitim düzeyi, ekonomik durum, psikolojik durum, kültürel özellikler, stadyumların stres atma yeri olarak görülmesi gibi demografik ve psikolojik karakteristikler ve kulübe olan aşırı sevgi ve bağlılık, kulüple özdeşleşme, sorumluluk hissi, taraftar egosu gibi taraftarlık düzeyi oluşmaktadır.

İkinci bölümde ise taraftar topluluklarının, futbolcu söylem ve davranışları, antrenör söylem ve davranışları, hakem kararları, güvenlik güçlerinin söylem ve davranışları, rakip ve kendi taraftar grubu, tribün liderlerinin söylem ve davranışları gibi saha içi unsurlar ve spor medyası, sosyal medya, spor yorumcularının söylem ve davranışları, spor kulübü yöneticilerinin söylem ve davranışları, Türkiye Futbol Federasyonu (TFF)

kararları, siyasiler, aile ve yakın çevrenin söylem ve davranışları ve semt kültürü gibi saha dışı unsurlar ile çevresel faktörler ele alınmıştır.

3.1. Bireysel Faktörler

Araştırmada katılımcıların ifadelerinden yola çıkılarak, Demografik ve Psikolojik Karakteristikler ve taraftarlık düzeyi olmak üzere iki farklı tema altında taraftarları futbolda şiddete yönelten bireysel faktörlerin ortaya çıktığı belirtilebilir. Demografik ve Psikolojik Karakteristikler temasına ilişkin olarak kişilik, psikolojik durum, stadyumların stres atma yeri olarak görülmesi, kültürel özellikler, eğitim düzeyi ve ekonomik durum olmak üzere altı farklı kod ortaya çıkmıştır. Taraftarlık düzeyi temasına ilişkin olarak ise kulübe olan aşırı sevgi ve bağlılık, kulüple özdeşleşme, sorumluluk hissi, taraftar egosu, olmak üzere dört farklı şekilde futbolda şiddeti etkileyen faktörlerin ortaya konulduğu görülmüştür.

3.1.1. Demografik ve Psikolojik Karakteristiklere İlişkin Faktörler

Araştırmada AİBÜ taraftar topluluklarının kişilik, eğitim düzeyi, ekonomik durum gibi demografik ve psikolojik karakteristiklerin futbolda şiddete yönelten faktörler olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Demografik ve psikolojik karakteristikler temasına ilişkin kodlar aşağıda tablo 1.'de gösterildiği gibidir.

Tablo 1: Demografik ve psikolojik karakteristikler temasına ilişkin kodlar

Kişilik
Psikolojik durum
Stadyumların stres atma yeri olarak görülmesi
Kültürel özellikler
Eğitim düzeyi
Ekonomik durum

Araştırma bulgularına göre üniversite taraftar topluluğu üyelerinin demografik ve psikolojik karakteristikleri futbolda şiddeti etkileyen faktörlerden biri olarak gördükleri ifade edilebilir. Örnek ifadelere bakıldığında; “tribün deşarj yeridir. Herkesin sosyal yaşamda sorunları vardır ama tribüne giderek 90 dakika boyunca hiçbir şey umurunuzda olmuyor, dışardaki problemlerini insan küfür ederek veya farklı şekilde yansıtarak rahatlıyor”(A2) ifadesi taraftarlar açısından stadyumların stres atma yeri olarak görüldüğünü göstermektedir. Yine Türkiye’de ataerkil bir yapı olması, alttan olma yoktur, kültürlerimi değerlerimiz biraz daha

serttir. Gelenek ve göreneklerin çok yanlış anlaşılması (B1) ifadesi ülkenin kültürel özelliklerinin etkisini göstermektedir. Ayrıca katılımcılardan birinin “kişinin psikolojisi sinir durumu da futbolda şiddeti ortaya çıkarmaktadır (C2) ifadesi taraftarların o anki psikolojik durumunun da futbolda şiddeti etkileyen faktörlerden biri olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Kişisel mesela kişinin yapısından kaynaklı çok fazla sabırlı insan değildir, hakem orda yanlış karar verir ve kişinin kendisine bağlı olduğunu da düşünüyorum (C3) katılımcı ifadesinin de futbolda şiddeti etkileyen faktörler arasında kişilik özelliklerine de dikkat çekilmesi gerektiğini göstermektedir. Son olarak eğitim düzeyinin de futbolda şiddeti etkileyen önemli bir faktör olduğunu düşünüyorum (D5), katılımcı ifadesi eğitim düzeyinin de futbolda şiddeti etkileyen faktörlerden biri olarak değerlendirilmesini mümkün kılmaktadır. Bu ifadelerle bakıldığında taraftarların demografik ve psikolojik karakteristikleri futbolda şiddeti etkileyen önemli faktörlerden biri olarak gördükleri ifade ettiği belirtilebilir.

3.1.2.Taraftarlık Düzeyinden Kaynaklanan Faktörler

Araştırmada görüşme sonrası elde edilen verilerin analizi sonucu katılımcıların, kulübe olan aşırı sevgi ve bağlılık, kulüple özdeşleşme, sorumluluk hissetme ve taraftar egosu gibi nedenlerden dolayı futbolda şiddete eğilim gösterebildikleri görülmektedir. Aşağıdaki Tablo 2’de taraftarlık düzeyi temasına ilişkin bulgulara ait kodlara yer verilmiştir.

Tablo 2: Kulübe bağlılık temasına ilişkin kodlar

Kulübe olan aşırı sevgi ve bağlılık,
Kulüple özdeşleşme
Sorumluluk hissi
Taraftar egosu

Katılımcı ifadelerine bakıldığında “Bana küfür ediliyor pek şey yapmıyorum ama Kulübe edilen küfürler ister istemez beni daha fazla etkiliyor.(A3)”, “Biz bu hayatta en çok kulübünü sevdi bu yüzden bu mantıkla onu koruyoruz. (B2)” ve “..... kulübü annem babam gibi hatta bir tık önünde, çünkü ailem bana kulübünü aştı doğduğumdan beri, bu yüzden bir şey dendiğinde tepki verebiliyorsun (B3), ifadeleri kulübe olan aşırı sevgi ve bağlılığı, “Örneğin pankartı kaptırmamak için ve topluluğun bize verilmesi sorumluluk yaratmakta gerekirse bunlar için kavga da ederiz. Pankartı kaptırmamak için polisten bile kavga ederiz. Grubun sorumluluğuna binaen gerektiğinde kavga ederiz”. (A2,A1)

ifadesi sorumluluk hissi, “En basitinden kız arkadaşınla giderken birinin ona laf atması nasıl zoruna gidiyorsa bana durup dururken biri’ya laf söyleyip ondan daha kat kat zoruma gidiyor. Şiddete yöneliyorum ister istemez. (A1)”, “Takımımız küçümseme, başarıımızı küçümseme durumu olduğu zaman sen kimsin benim takımına hakaret ediyorsun gibi ego şişiriliyor. Bir babanın aşağılanması hangi çocuk kaldırıbilir.(B1)”ve ” “Takımla özdeşleşme de etkilemektedir. (B5)”, ifadesi kulüple özdeşleşme, “Karşı tarafa üstünlük sağlama taraftar egosu üstünlük Sağlamak için aşağılama söz konusu olmakta ve bize dokunmayana hiçbir şey yapmayız ama nefsi müdafaa hakkımız her zaman saklıdır mantığı.(B2)” ve “Türk kültürünü oluşturamamışız küfürler çok var. Takımlara arası çekememezlik, taraftar egosu mesela biz UEFA’yı alacak olma ihtimalimiz onları çekememezlik yaratıyor maçlarda küfür oluyor. (B5, B1)”ve “Karşı takımın her hangi bir başarı bize ironi, dalga geçme aşağılama olarak kendi takımımıza dönecektir. Kulübüne bağlı olduğunu takıma yapılan bu değerlere laf atılması insanı kızdıran şiddete sürükleyen bir olaydı. C2” ifadeleri taraftar egosunu kodlarını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla bu kodlar taraftarlık düzeyi faktörlerin taraftarlık düzeyi futbolda şiddeti olumsuz yönde etkileyen unsur olduğunu gösterdiği ifade edilebilir.

3.2. Çevresel Faktörler

Araştırmada taraftar gruplarının futbolda şiddete yönelten faktörler olarak ortaya çıkan ve taraftarlar için çevresel faktörler olarak nitelendirebileceğimiz unsurları içerisinde barındıran bu boyuta yönelik iki temel bölüm ortaya çıkmıştır. Bunlar saha içi ve saha dışı unsurlar olmak üzere iki tema altında ifade edilmiştir. Saha içi unsurlar teması altında futbolcu söylem ve davranışları, antrenör söylem ve davranışları, hakem kararları, güvenlik güçlerinin söylem ve davranışları, rakip ve kendi taraftar grubu ve tribün liderlerinin söylem ve davranışları gibi kodlar yer alırken; saha dışı unsurlar teması altında ise spor medyası, sosyal medya, spor yorumcularının söylem ve davranışları, kulüp yöneticileri, futbol federasyonu, siyasiler, aile ve yakın çevrenin söylem ve davranışları ve semt kültürü gibi kodlar yer almıştır.

3.2.1. Saha İçi Unsurlar

Aşağıdaki Tablo 3’de çevresel faktörler içerisinde yer alan saha içi unsurlar temasına ilişkin bulgulara ait kodlara yer verilmiştir.

Tablo 3: Saha içi unsurlar temasına ilişkin kodlar

Futbolcu söylem ve davranışları
Antrenör söylem ve davranışları
Hakem kararları
Güvenlik güçleri
Rakip ve kendi taraftar grubu,
Tribün liderlerinin söylem ve davranışları

AİBU taraftar topluluğu üyelerine göre futbolda şiddeti etkileyen eylemler “..... varlığı, bakışları bizi tahrik eder. Mesela gelen topu poposuyla tutuyor seyirciyi geriyor ve şiddete sevk ediyor”(A1) ve “Örneğin 4.hakemin yanında ayrılmaz itiraz eder ve hakeme yönelik şiddete yöneltir bizi tribündeyssek. Oyuncuları da bu etkiler”. (B2) ifadeleri antrenörler; “..... mesela oyundan atılması, o hakeme karşı şiddet uygulamam için benim için yeterlidir”(A2), “Yanlış kararlar vermesi, hakemlerin yanlı olduklarını düşünüyorum eyyamcının kralı ve beni şiddet yönünde etkiliyor. Hakeme itiraz ediyorsa futbolcu hakem bizim için suçlu oluyor. Hakemlerin verdiği kararlar mesela futbolcuyu atması ve onun boğazına sarılması sonrasında tribüne yansması oldu. Tribünde meşaleleri fırlattık, şiddet yöneldik. Abiler dediğimiz adamlar meşaleleri götürdüler”(A3), ve “Hakemin verdiği yanlış kararlar en fazla kızdıran ve şiddete yönelten faktör”(C2) ifadeleri hakem kararları; “Futbolcular arasında tartışmalar da maçı gibi insanları şiddete yöneltiyor.’nın hareketi o gün mesela”(A2), “.....’nın sahaya çıkması yeterli benim için şiddete sevk olmamda. Futbolcunun hakeme davranışları mesela. hakeme itiraz ediyor mesela hakeme biz daha çok itiraz ediyor ve agresif oluyoruz”(A4), “Futbolcunun ahlaksızlığı taraftarı ateşliyor ve saldırı saldırı diye destek görebiliyor. Futbolcuların saha içi tavırları, örneğin’nu gören karşı takım insanı ona demediği laf kalmıyor” (B1), “Sadece rakip oyuncu değil bizim oyuncu ve teknik adamlar da tetikler. Futbolcuyu en değerlimizin savaşı olarak gördüğümüzden o formanın hakkını vermelerini bekleriz. Eğer takım bunu göstermezse bu taraftarı tetikler”(B2), “Misal dün ’ya küfürleri oldu, biz farklı görüyoruz, saygı duyuyoruz. Her açıklamasında karşı takımı öven bir insana bir futbolcunun küfretmesi burada hepimizi galeyana getiriyor. Beni şahsen çıldırttı hatta sokağa filan çıkacaktım”(B3), “Oyuncuların gösterdikleri davranışlar taraftar oyunculara göre davranır onların hareketlerini görür ve o yüzden taraftarlar bu durumlarda futbolcuların açıklamaları taraftarı etkiliyor. Oyuncuların dil çıkartması kışkırtıcı hareketler yapması taraftarı şiddete yöneltir”(C2), “..... mesela atılan bir maddeyi sallayarak hakeme götürüyor ve taraftarı daha çok

tahrik etmektedir”(D1) ve “.....Ama en önemlisi futbolcuların saha içinde yaptıkları hareketler ve gibi bu durumlar olayları şiddeti tetiklemektedir. takımıyla hiç bir husumet olmamasına rağmen taraftarı kışkırtması ve taraftarının sahaya inmesine neden oldu. Futbolcuların yapmış oldukları taraftara yönelik el hareketleri mesela ve taraftara sus hareketi yapıyor” (D5) ifadeleri futbolcu söylem ve davranışları kodlarını ortaya çıkarmaktadır. Dolayısıyla yukarıdaki ifadeler değerlendirildiğinde futbolda şiddeti etkileyen önemli faktörlerden bazılarını hakem kararları, futbolcu ve antrenörlerin söylem ve davranışları olduğu belirtilebilir.

Yine katılımcıların “Şiddete yönelik bazı durumlarda yol verirken bazen bizi durduruyorlar. Liderler ne derse o oluyor”(A2), “Taraftar grubu liderinin davranışlarını düşünerek hareket ediyorum”(B3), “Bir derbiden sonra bir benim semtimden geçemez bunu bir küfür olarak görüyoruz biz başkandan böyle gördük” (B4), “Tribün liderleri taraftar gruplarını en çok etkileyen insanlardır” (C2). ifadeleri tribün liderleri; “Mesela mor menekşe formamızı üzerine besteler yapmaları bütün tuvalet cam gibi stadını indirdik aşağı arabasını patlattılar”(A2), Karşıyakalı seyircilerin mesela hakaretleri öldürmeleri mesela İstanbul’daki olayları ortaya çıkardı”(A3) rakip taraftar grubunu; “Bir abimiz mesela saldırdı bizde arkasından saldırdık. Yine böyle birbirimizi etkiliyoruz” (A3). “Birbirimizi gazlama anlamında var. Abiler ne derse o oluyor”(A4), “Bizde 67 tane grup var ve’nın çeşitli tribün gruplarda şiddet kesinlikle vardır. Tribün liderine itaatsizlik, grubun değerlerine bağlı hareket etmemek, kulüp yönetiminin belli başlı gruplara ücretsiz bilet vermesi birine verirken diğerine vermemesi çatışmalar oluşturmaktadır kendi aramızda”(C1), ve “Sürü psikolojisi var taraftarlarda. Mesela bir kişinin hareketiyle kıvılcım oluyor ve insanlar grup olarak grup olunca küfür, kavga vb. hareketler yapıyor”(D1) ifadeleri kendi taraftar grubu kodlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu ifadeler değerlendirildiğinde saha içi unsurlardan olan rakip ve kendi taraftar grubu, tribün liderlerinin davranışları ve söylemleri gibi bazı eylemlerin futbol da şiddeti etkileyen unsurlar olduğunu göstermektedir.

Bu temaya ilişkin son olarak katılımcı ifadelerinde yer alan “Biber gazı kullanımı bizi bizden alıyor, çok yakın mesafeden gaz sıktı bende yumruk attım mesela. Polislerin bana attıkları dayaklar filan sırf bu yüzden gezi olaylarına gittim. Gezi olaylarına polisler yüzünden gittik. Polis bana durup dururken vuruyor mesela, maçında bilet sırasındayken spor birimi diye bir oluşum var ama hiçbir işe yaramıyor” (A1). “Sebepsiz yere güvenlik güçlerinin saldırmaları taraftarı şiddete yöneltir. Biletsiz birini

örneğin taraftarın gözü önünde dövüp taraftarı galeyana getirirler” (B2). “Gereksiz yere tribünlere biber gazı sıkılması, kadınların olduğu yere bunların yapılması taraftarı tetikliyor” (C1). “Polislerde silah, cop, biber gazı bulundurmaları gereksiz yere kullanıyorlar” (C1). “Polisleri gereksiz yere kafalarına kaskla vurulmaları, bu görüntüler taraftarın ellerindedir özellikle şike sürecinde bunların artması her zaman aklımızdadır” (C2). Copu, biber gazı yerine ufacak etki ile etkisiz hale getirilecek elektroşok cihazı kullanılsa her hangi bir şiddet olayı olmayacağını düşünüyorum” (C2). “Şiddete meyil ettiriyorlar en basitinden Trabzon Fenerbahçe maçında binaların üstündeki keskin nişancıların ne işi vardı” (D1). “Maçlar sırasında güvenlik güçlerinin her yeri sarması, yine bir kişi bayılmıştı mesela biber gazından hastaneye götürmeye çalışıyoruz güvenlik güçleri bırakın yatsın filan diyor mesela.” (D3), gibi görüşler, öğrenciler tarafından güvenlik güçlerinin eylem ve davranışlarının futbolda şiddeti etkileyen bir unsur olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

3.2.2. Saha Dışı Unsurlar

Çevresel faktörler konusuna ilişkin ortaya çıkan diğer tema olan saha dışı unsurlara ilişkin bilgiler aşağıdaki tablo 4’te gösterildiği gibidir;

Tablo 4: Saha dışı unsurlar temasına ilişkin kodlar

Spor medyası
Sosyal medya
Spor yorumcularının söylem ve davranışları
Spor kulübü yöneticilerinin söylem ve davranışları
TFF kararları
Siyasiler
Aile ve yakın çevrenin söylem ve davranışları
Semt kültürü

Araştırmanın son bölümünde ortaya çıkan bulgulara bakıldığında taraftar topluluklarının futbolda şiddeti etkileyen faktörlerin saha dışı unsurlar olarak niteleyebileceğimiz konuları da içerdiğini göstermektedir. Katılımcıların “Şiddeti destekleyen adamlarda TV’deki gibi gibi adamlar. gazetesi zamanında bir köşe yazarı seyirciler için kötü şeyler yazmıştı. Sonra karşı şiddet içeren pankartlar ve küfürler edildi”(A1), “Spor programlarında yorumcular tarafsız olmadığı için hepsinin bir takımı olduğu için hepsi birbiriyle tartışınca bunu gören insanlarda bundan etkilenirler”(B2), “Sporla alakası olmayan spor yorumcularının konuşmaları beni şahsen geriyor, o

adamlara karşı karşıya gelsem şiddet uygulayabilirim”(C1), “Medyada gözükken adamlar kendilerine hakim olamıyorken taraftarı kışkırtmaları normaldir. Spor yorumcularını çoğu reyting için farklı takım yorumcuları birbirine ve takımlara karşı aşağılayıcı yorumlarla reyting kaygısıyla taraftarı ateşliyorlar”(C3), “spor yorumcularını bazen hakaret etmektedirler. yanlı konuşmaları gerçekten taraftarları çıldırtıyor”(D4) ifadeleri spor yorumcularının söylem ve davranışları; “Sosyal medyadaki maç sırasında ve maç öncesi bütün grubu şiddete yönlendirmede Twitter gibi sosyal medya büyük etki ediyor”(A1),“Sosyal medyadaki paylaşımlar, dalga geçmeler rencide edilmek gibi bizi tetiklemekte şiddete eğilime neden olmakta. Örneğin capsler” (B1), “Hakemler üzerindeki algıyı medya yapar ve birlikte anılmalı. bugün kaybettiyse tamamen sorumlusu odur diyorsa hakeme şiddete yönelik taraftar tetiklenir. Sosyal medya futbolda şiddetin eğitimsizlikten çok en temel problemidir insanları örgütler ve her yaş grubu bir arada aynı ağızla konuşur. Sosyal medya üzerinden örgütlenmeleri küfürler ve sonrasında ölü ve yaralıların olması çok kötü bir şey. Örgütlenme noktasında sosyal medyanın şiddeti kolaylaştırdığını düşünüyorum”(B2), “Atılan Twittler ve bazı kişilerin bize sallamaları bizi şiddete yöneltiyor. Sosyal medya ile çok kolay şekilde örgütlenebiliyor ve eylemler yapılabilir”(C1), “Mesela adam mıdır gibi sözleri taraftar izliyor ve sosyal medya araçlarından bunlara şahit oluyoruz ve o adamama ve karşı takım taraftarına karşı nefret kin birikiyor ve hangi taraftara sorun bunlar şiddete yöneltir”(C2), “Sosyal medyada yalan bir haber taraftarı galeyana getirebilir ve büyük bir grup halinde toplanma sağlanabilir”(D1), “Mesela sosyal medyada Türkiye haritasında çıkartmaları, küfürler bizi gerçekten çok geriyor. Yapılan bütün eylemler sosyal medyadan başlıyor”(D4), ifadeleri sosyal medya; “Gazeteler ortam gerilsin diye, maddiyat için haber yapıyor. ...TV mesela sevmiyoruz ama hakaret etse de izliyoruz ve bizi etkiliyor”(A3), “Medyanın futbol yorumları ve kararlara ilişkin yorumlarını gördükçe’ya örneğin daha fazla sinirlenirim”(B3),“spor programlarında,,, 20 dakika konuşuluyor 10 dakika sürmeden geçiliyor. Bu olgu bile bizi şiddete yöneltiyor” (D2) ifadeleri spor medyası kodlarını ortaya çıkarmaktadır. Yukarıdaki geçen bu ifadeler spor medyası, sosyal medya ve spor yorumcularının söylem ve davranışlarının futbolda şiddeti etkileyen önemli faktörler olarak değerlendirmeye imkan sağladığı ifade edilebilir.

“... açıklamalarının varlığı bile beni şiddete yönlendiriyor”(A3), “Aslında taraftarları biraz daha ateşleyen yöneticilerdir. Örneğin tribünü olarak çıkıp havuz sistemi bozulsun Türkiye’de iki tane

büyük var dediğinde bu taraftarın hepsi takımına kinlenir”(B1), “Yöneticilerin karşılıklı atışmaları, futbolcuları gaza getirmeleri gibi böyle rol modeller oluyor”(B3),“Kulüp yöneticilerin açıklamaları taraftarı geriyor ve yöneticilerin söylemleri ve taraftarı germesi hem spora hem taraftarlara zarar veriyor” (C1), “Kulüp başkan ve yöneticilerin söyledikleri taraftarı çok etkiliyor. Maç öncesi açıklamalar taraftarın aklına yer eder ve fitili ateşler” (C2), “Yöneticilerin açıklamaları ve TV’de açıklamalar etkilemektedir”(C3),“Maç sonu ve maç öncesi yöneticilerin yapmış oldukları açıklamalar şiddeti yönelten bir durumdur” (D1),“Kendi, rakip takım ve federasyon yöneticilerin sürekli gerginlik oluşturması problem üretmesi ve problemin taraftara kalması. Her şey taraftara bırakılıyor”(D2) ifadeleri kulüp yöneticileri; “Futbol federasyonu davranışlarımızda etkisi var. Futbol federasyonun da bizi savunacak biri yok cezalarda o yüzden fazla geliyor. Bize mesela daha çok para cezası veriyorlar. Mesela Fener şike yaptı belli ama ceza yok. Federasyonun ikili davranışları mesela”(A4),“Futbol federasyonun örneğin Passolig, rant insandaki şiddeti en büyük tetikliyor ve insanları teker teker fişlenmekte madem biz şiddet yapıyoruz yapalım görsünler oluyor”(B2), “TFF verdiği cezalar, cezaların ertelenmesi, ve insanların cezalarını çekmeden örneğin takımının maçına çıkması sağlanması taraftarları şahıs karşısında nefret kin beslemesine sebep oluyor”(C1), “TFF’nin de buna izin vermesi ile onlar orda kupa kaldırdı ve üzerinden 3 yıl geçmesine rağmen bu olay halen iki taraftar arasından dalga meselesi olarak konuşulur. TFF’nin bu davranışı etkilemiştir”(C2), “Şike yapıldığına dair yargı kararları olmasına rağmen federasyonun bu konuda direktmesi taraftarı çileden çıkartıyor. maçlarında şiddet çıkabiliyor o yüzden. Aynı olaylarda 6 maç başka takımlara 2 maç ceza verilmesi futbolu yöneten kişilerin futbolu pislige batırdığın gösterir”(D3), Her şeyin başı federasyon bence, verdiği kararlar, adil kararlar yok, şike yapılmıştır ve futbola yansımamıştır. Kararı alan bir federasyon var. Bu taraftarı çıldırtıyor” (D1,D3) ifadeleri TFF kararları; “Siyaset ve toplum içindeki gerginliklerin de etkisiyle oluşan tribün kavgalarıdır”(B2), “Gezi süreci ve taraftarını çok etkiledi ve son zamanlarda siyaset tribünlere karıştı ve hedef oldu. Şike süreci tamamen siyasi bir süreç ve ve söylemleri taraftarları etkiledi ve ardından birçok olaylar ortaya çıktı”(C2) ifadeleri siyasiler kodlarını ortaya çıkarmaktadır. Bu ifadeler değerlendirildiğinde özellikle spor kulübü yöneticilerinin söylem ve davranışları, TFF kararlarının ve siyasilerin de futbolda şiddeti etkileyen önemli faktörler arasında yer aldığı belirtilebilir.

Ayrıca katılımcıların aile ve yakın çevrenin söylem ve davranışları ve semt kültürü gibi faktörlerin de futbolda şiddet eylemlerinin nedenleri

arasında yer aldığı belirtmektedirler. “Bazı takım tutmalar babadan oğula geçer, oğlu babasını örnek alır, babasının tuttuğu takımı nasıl tutuyorsa, nasıl davranıyorsa onun gibi davranmaya çalışır. Bizim toplumumuzda rol model alma çok fazla” (B1). “Mesela ben babamla maç izlediğim zaman arkadaki yada’linin söylediği bir cümle tahammül edemeyen bir adamdı. Arkadaşın söylediği babadan oğula vardır” (B2). “Ben semt kültüründe büyüdüm büyüklerimden babamdan holiganlığı gördüm. Örneğin bir’liyi’a bir’lıyı’ye sokmuyorsun” (B4), “Biz de erkeklerin bir çoğunda baba derki oğluna sende küfretsene hadi küfret oğlum, gibi böyle böyle şiddet doğuyor” (B5), “Mesela babamla maça gittik hacı adam filan küfrediyor” (D1), ifadeleri ile bu durum açıklanabilir.

4. Tartışma ve Sonuç

Araştırmaya katılan taraftar topluluklarına üye üniversite öğrencilerinin futbolda şiddet olgusunu etkileyen faktörleri bireysel faktörler ve çevresel faktörler olarak iki bölümde sınıflandırdıkları görülmüştür.

Taraftar topluluklarının futbolda şiddet eğilimlerini inceleyen ve bireysel faktörler olarak adlandırılan birinci bölümde ilk olarak “demografik ve psikolojik karakteristikler” teması ortaya çıkmıştır. Bu tema içerisinde kişilik, eğitim düzeyi, ekonomik durum, psikolojik durum, kültürel özellikler ve stadyumların stres atma yeri olarak görülmesi şeklinde kodlar oluşturulmuştur. Özetle bireyin şiddet eğiliminde kendisine özgü yukarıda sözü edilen bir takım özelliklerin etkili olduğu belirlenmiştir. Konuyla ilgili alan yazın incelendiğinde çeşitli araştırmalarda da benzer yönlü bulgular olduğu görülmektedir. Örneğin araştırmacılarından Tutkun vd. (2012: 56) bireyin sosyo-ekonomik durumları ile şiddet eğilimleri arasında bir bağlantı olduğunu savunmuştur. Kılıçgil (2003: 21) taraftarların alt gelir düzeyi ve eğitim seviyesinin düşük oluşunun şiddete dayalı tepkileri arttırdığını ifade etmiştir. Ayrıca öğrenci, işsiz ve serbest çalışanların taraftarlarında şiddet eğilimlerinin olduğunu öne sürmüştür. Yine araştırmacılarından Bulgu (2005: 247) taraftar şiddetinde alt-kültürün etkili olduğunu vurgulayarak konunun detaylıca araştırılmasına işaret etmiştir. Özetle bu çalışma için elde edilen bulgular literatürün de desteklediği üzere kişiye özel demografik ve psikolojik özellikler olarak tanımlanabilecek çeşitli değişkenlerin futbolda şiddet eğilimi üzerinde etki ettiği söylenebilir.

İçsel faktörlere ilişkin elde edilen ikinci tema ise “taraftarlık düzeyi şeklinde adlandırılmıştır. Bu temaya ilişkin ortaya çıkan kodlar ise; kulübe

olan aşırı sevgi ve bağlılık, kulüple özdeşleşme, sorumluluk hissi, taraftar egosu gibi kavramları içermektedir. Konuyla ilişkili pek çok araştırma da incelendiğinde taraftarlık düzeyi ve saldırgan davranışlar arasında çok güçlü ilişkilerin oldu ifade edilebilir (Ayan, 2006; Bilir ve Sangün, 2014; Koçer, 2012; Koyuncuoğlu vd., 2014; Talimciler, 2006) Nitekim Öğüt Eker, (2010) tarafından da ifade edildiği gibi; birey için, sosyal aidiyet duygusu ve diğer grup üyeleriyle ortak bir paydada birleşme isteği o denli güçlüdür ki, bir futbol taraftarı, takımı için ölümü ve öldürmeyi göze alabilecek kadar toplumsal içgüdünün esiri olabilmektedir. Taraftarlığın bir takıma, bir spor kulübüne böyle bir aidiyet duygusunu ortaya koyması sebebiyle takım için bu duygunun ön plana çıkarak saldırgan tepkilerin oluşmasının bir sonuç olduğu söylenebilir.

Futbolda şiddet eğilimlerini incelendiği bu çalışmada ikinci bölüm ise çevresel faktörler olarak adlandırılmıştır. Bu bölümde ise taraftar topluluklarının şiddete yönelen faktörlere ilişkin ilk olarak “saha içi unsurlar” teması oluşturulmuştur. Bu temanın altında oluşan kodlar ise futbolcu söylem ve davranışları, antrenörlerin söylem ve davranışları, hakem kararları, güvenlik güçlerinin söylem ve davranışları, rakip ve kendi taraftar grubu ve tribün liderlerinin söylem ve davranışları şeklindeki kavramlardan oluşmuştur. Oyun alanı içindeki bu unsurların ortaya koyduğu davranış biçimlerinin taraftarların şiddet eylemlerinde etkili oldukları ifade edilmiştir. Elde edilen bulgularla benzer olarak, araştırmacılar Koçer (2012: 111), taraftarların hakemin verdiği yanlış kararlardan etkilendiğini; Koyuncuoğlu vd. (2014: 41), hakemin olumsuz tavır ve davranışları ile rakip takım taraftarının olumsuz davranışlarının şiddeti körüklediğini; Türkmen vd. (2013: 15) ise, amigoların kışkırtmaları, hakemlerin yanlış kararları, güvenlik güçlerinin yanlış müdahaleleri gibi kavramların tribündeki taraftarları şiddet ve kötü tezahürata yönelten faktörler olduğunu belirtmişlerdir.

Çevresel faktörlere ilişkin oluşturulan ikinci tema ise “saha dışı unsurlar” başlığı altında toplanmıştır. Bu temaya ilişkin oluşturulan kodlar ise spor medyası, sosyal medya, spor yorumcularının söylem ve davranışları, kulüp yöneticileri, futbol federasyonu, siyasiler, aile ve yakın çevrenin söylem ve davranışları ve semt kültürü şeklinde kavramlardan oluşmuştur. Alan yazına ilişkin yapılan araştırmalardan Türkmen vd. (2013: 15) yaptığı çalışmada TV ve gazetelerdeki gerilimi yükseltici haberlerin seyirci şiddetinde etkili olduğunu; Koyuncuoğlu vd. (2014: 41), kitle iletişim araçlarının taraftarlar üzerindeki saldırganlık ve şiddet eğilimlerini arttırdığını, Kılıçgil (2003), spor yazarlarının taraftarların küfür etmelerine olumsuz etkilerinin olduğunu; İlhan ve Çimen (2011),

spor yazarlarının, spor medyasının, kulüp yöneticilerinin şiddeti körüklemeye özendirici olduğu belirtilmiştir. Yine araştırmacılardan Koçer (2012: 111), spor medyasında çıkan şiddete yönelen haber ve köşe yazıları ile futbol federasyonunun aldığı bazı kararlardan olumsuz etkilendiklerini belirtmiştir. Özsoy ve Yıldız (2013: 46)'da yaptıkları araştırmada geleneksel ve yeni medyanın taraflar arasında var olan gerginliği tırmandırıcı veya yaşanan şiddeti tekrarlayarak yeniden üretici bir etkisinin olduğunu vurgulamışlardır.

Özet olarak yapılan bu araştırma, futbol taraftarlarını şiddete yönelen faktörlerin ne olduğunu bütüncül bir yaklaşımla ele alarak irdelemiştir. Elde edilen bulgular çerçevesinde taraftarların şiddet eğilimlerinde etkili olan ve bireyin kendisinden kaynaklı olarak ortaya çıkan bireysel ve bireyin çevresiyle etkileşiminden kaynaklı olarak ortaya çıkan çevresel bazı etkenlerin olduğu ve bu etkenlerinde kendi içlerinde gruplara ayrıldığı ortaya konmuştur.

Kaynaklar

- Acet, Mehmet (2005). *Sporda Saldırganlık ve Şiddet*. İstanbul, Morpa Kültür Yayınları.
- Altunışık, Remzi., Coşkun, Recai., Bayraktaroğlu, Serkan ve Yıldırım, Engin (2001). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri*. Sakarya: Sakarya Kiatabevi
- Aronson, Elliot., Wilson, Timothy D. ve Akert, Robin M. (2012). *Sosyal Psikoloji*. Çev: Okhan Gündüz. 7.Baskı, İstanbul: Kaknüs Yayınları,
- Ayan, Sezer (2006). “Şiddet ve Fanatizm”. Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi 7(2): 191 – 209.
- Back, Allan (2000). “Thinking Clearly About Violence”. *Philosophical Studies: An International Journal for Philosophy in the Analytic Tradition*. 117: 219-230.
- Bandura, Albert (1986). *Social Foundations of Thought and Action: A Social Cognitive Theory*. 3th Edition. New York: Prentice-Hall, Inc.,
- Berkowitz, Leonard (1993). *Aggression: Its Causes, Consequences and Control*. New York: McGraw-Hill, Inc..
- Bilir, Pervin ve Sangün, Levent (2014). “Adana Demirspor ve Adanaspor Futbol Taraftarlarının Şiddet Eğilimleri”. *Spor ve Performans Araştırmaları Dergisi*, 5(1): 56 – 65.

- Brehm, Sharon S., Kassin, Saul ve Fein Steven (1999). *Social Psychology*. 4th Edition. Boston: Houghton Mifflin Company,
- Bulgu, Nefise (2005). “Sporda Şiddet ve Alt-Kültür”. *Spor Bilimleri Dergisi*, 16(4): 229 – 250.
- Çağlayan, Hakan Salim ve Fişekçioğlu, İ. Bülent (2004). “Futbol Seyircisini Şiddete Yönelten Faktörler”. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12: 127 – 142.
- Cüceloğlu, Doğan (2006). *İnsan ve Davranışı*. 15.Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Dolan, Paddy ve Connolly, John (2014). “Emotions, Violence and Social Belonging: An Eliasian Analysis of Sports Spectatorship”. *Sociology*, 48(2): 284 – 299.
- Dunning, Eric., Murphy, Patrick ve Williams, John (1986). “Spectator Violence At Football Matches: Towards A Sociological Explanation”. *The British Journal of Sociology*, 37(2): 211 – 244.
- Fontana, Andrea ve Frey James H. (1994). “Interviewing The Art of Science”. *Handbook of Qualitative Research*. Ed. NYL. Denzin, Los Angeles CA: Sage, 361-376.
- Gergen, Kenneth J. ve Gergen Mary M. (1986). *Social Psychology*. 2th Edition, New York: Springer-Verlag,
- Huizinga, Johan (1995). *Homo Ludens/Oyunun Toplumsal İşlevi Üzerine Bir Deneme*. Çev. M.A. Kılıçbay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- İlhan, Erol ve Çimen, Zafer (2011). “Spor Alanlarında Şiddet ve Spor Medyasının Etkileri: Spor Yazarlarının Algıları”. *Niğde Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 5(3): 224 – 234.
- Kayaoğlu, Aysel Gürel (2004). “Futbolda Seyirci şiddeti: Sosyal Psikolojinin Katkıları ve Sınırlılıkları”. *Türk Psikoloji Yazıları*, 7(13): 79 – 101.
- Kılıçgil, Ertan (2003). “Futbol Taraftarlarının Şiddet ile İlgili Tepkilerinin Psiko-Sosyal Boyutları”. *Spormetre Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 1(1): 21 – 29.
- Koçer, Mustafa (2012). “Futbol Derneklerine Üye Olan Taraftarların Şiddet ve Holiganizm Eğilimlerinin Belirlenmesi: Kayseri Örneği”. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1): 111-135.
- Koyuncuoğlu, Kadir., Göktaş, Zekeriya ve Demir, Erdal (2014). “Effects of The Socio-Economic-Cultural Structure of Football Spectators

- on The Tendency Towards Violence (Manisaspor Case)”. *Turkish Journal of Sport and Exercise*, 16(2): 41 – 49.
- Kuru, Emin ve Var, Levent (2009). “Futbol Seyircilerinin Spor Alanlarındaki Saldırganlık Davranışları Hakkında Betimsel Bir Çalışma (Kırşehir İli Örneği)”. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (2): 141 – 153.
- Öğüt Eker, Gülin (2010). “Futbolun Dayanılmaz Çekiciliği, Büyülenen Taraftar Portresi, Fanatizm ve Beşiktaş”. *Milli Folklor*, 22(85): 173 – 182.
- Özsoy, Selami ve Yıldız, Kadir (2013). “Türkiye’deki Spor Basımında Nefret Söylemi”. *International Journal Social Science Research*, 2(2): 46 – 60.
- Talimciler, Ahmet (2006), “Sosyolojik Açından Futbol Fanatizmi”. *Ege Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 15: 91-104.
- Tremblay, Richard E., Harput, Willard W. ve Archer, John (2005). *Developmental Origins of Aggression*. New York: The Guilford Press,
- Tutkun, Erkut., Taşmektepligil, M. Yalçın., Canbaz, Sevgi., Acar, Hakan ve Çon, Musa (2012). “Samsunspor Taraftarlarının Sosyo-Ekonomik Özellikleri ve Şiddete Eğilimleri”. *Selçuk Üniversitesi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, 14(1): 56 – 63.
- Türkmen, Mustafa., Yıldız, Kadir ve Zekioglu, Aylin (2013). “Sosyolojik Açından Sporda Şiddet ve Çirkin Tezahüratın Nedenlerinin Araştırılması: Manisaspor Taraftarları Örneği”. *Spor Yönetimi ve Bilgi Teknolojileri Dergisi*, 8(2): 15 – 34.
- Türksoy, Ayşe., Çiçek, Maksut ve Bayansalduz, Mehmet (2003). “Üç Büyük Kulüp Futbol Taraftarının Sosyal Kimlikleri ve Şiddete Bakış Açıları”. *İ.Ü. Spor Bilimleri Dergisi*, 11(3): 94 – 99.
- Van Manen, Max (1990). *Researching Lived Experience: Human Science for An Action Senisitive Pedagogy*. New York: State University of New York Press.
- Ward, Russell E. (2002). “Fan Violence Social problem or moral panic?”. *Aggression and Violent Behavior*, 7: 453 – 475.
- Yetim, Azmi (2010). *Sosyoloji ve Spor*. 4. Baskı, Ankara: Berikan Yayınevi.
- Yıldırım, Ali ve Şimşek, Hasan (2011). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 8. Baskı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.